

у вирішенні питань національної безпеки й оборони [8, с. 127–138]. На тлі збільшення ролі урядів країн – членів Європейського Союзу у сфері зовнішньополітичної діяльності та розширення її сфери (урядові займи, реалізація

програм допомоги країнам, що розвиваються, тощо) це стає небезпечною тенденцією порушення балансу традиційної тріади поділу влади. Зазначене має бути враховане в практиці державної розбудови України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арефина С. Проблемы делегированного законодательства в зарубежных странах / С. Арефина // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. – Серия 4: Государство и право. Реферативный журнал – 2002. – С. 49–63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/2002-03-015-problemy-delegirovannogo-zakonoda-telstva-v-zarubezhnyh-stranah-obzor>.
2. Аксенович О. Понятие и современное значение делегированного законодательства / О. Аксенович // Общество и право – 2009. – Вып. 4(26). – С. 80–86.
3. Червонюк В. Делегированное законодательство в современных правовых системах: юридическая конструкция и конституционная практика / В. Червонюк, К. Ивашина, А. Романько // Собрание законодательства РФ. – 2005. – № 23. – Ст. 2311; № 30. – Ст. 3129 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/delegirovannoe-zakonodatelstvo-v-sovremennyh-pravovyh-sistemah-yuridicheskaya-konstruktsiya-i-konstitucionnaya-praktika>.
4. Зидентоп Л. Демократия в Европе / Л. Зидентоп ; [пер. с англ.; под ред. В. Иноземцева]. – М. : Логос, 2001. – 312 с.
5. Іщенко М. Компаративний аналіз моделей, принципів і форм організації систем місцевого самоврядування в європейських країнах / М. Іщенко, Л. Самойленко // Держава та регіони. Сер.: Державне управління, 2013. – Вип. 1. – С. 131–135.
6. Дончик Н. Зарубіжний досвід правового забезпечення міжрівневої взаємодії в системі державного управління / Н. Дончик // Аналітика і влада : журн. експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. Ін-ту пробл. держ. упр. та місц. самоврядування Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Київ : НАДУ, 2012. – № 5. – С. 27–33.
7. Ониськів М. Політологічний аналіз досвіду європейських країн у формуванні ефективного механізму стримувань і противаг / М. Ониськів // Політологічні записки : зб. наук. праць. Вип. 2(12). – Севе́родонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 124–134.
8. Бесчастний В. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : [навч. посіб.] / В. Бесчастний, О. Філонов, В. Субботін, С. Пашков ; [за ред. В. Бесчастного]. – К. : Знання, 2008. – 467 с.
9. Порівняльне правознавство : [підручник] / С. Погребняк, Д. Лукьянов, І. Биля-Сабадаш ; за ред. О. Петришина. – Х. : Право, 2012. – 272 с.

УДК 340.15:334.72 (477)

ВІДНОВЛЕННЯ АКЦІОНЕРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УСРР У ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

RESTORATION OF JOINT-STOCK ENTERPRISE IN UKRSSR DURING THE NEW ECONOMIC POLICY

Васильєв Є.О.,
к.ю.н., доцент,

доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Виявлені правові засади створення та діяльності акціонерних товариств в УСРР, а також їх специфічні риси в умовах нової економічної політики. Розглянуто вимоги до установчих документів акціонерних товариств, повноваження органів управління акціонерним товариством за цивільним законодавством УСРР, особливості їх заснування та межі майнової відповідальності їх учасників.

Ключові слова: НЕП, господарські товариства, акціонерне товариство.

Исследованы правовые основы создания и деятельности акционерных обществ в УССР, а также их специфические черты в условиях новой экономической политики. Рассмотрены требования к учредительным документам акционерных обществ, полномочия органов управления акционерным обществом по гражданскому законодательству УССР, процедура их учреждения, а также пределы имущественной ответственности участников.

Ключевые слова: НЭП, хозяйственные общества, акционерное общество.

The legal principles of creation and activity of joint-stock companies in the Ukrainian SSR are revealed, as well as their specific features in the context of the new economic policy. The requirements for the constituent documents of joint-stock companies, the powers of the joint stock company management bodies under the civil legislation of the Ukrainian SSR, the peculiarities of their establishment and the limits of property liability of their participants, and some practice of the application of this legislation are considered. It is concluded that the transition of the Ukrainian SSR to the new economic policy opened the way for the restoration of a private entrepreneurial initiative.

It is concluded that the creation and operation of the first Soviet economic societies were linked with the aspirations of Soviet power to attract foreign capital to mixed joint-stock companies for rebuilding the Soviet economy. The urgency of this issue is explained by the impossibility of establishing private export-import concessions through the monopoly of foreign trade and the need to establish trade relations with foreign countries.

Legislative support for the creation and operation of joint stock companies is considered in the context of the search for radical authorities in Ukraine to restore productive forces through the involvement of foreign state and municipal institutions, private enterprises, joint stock companies, cooperatives and workers' organizations, was forced to short-term legislative regulation of the creation and activities new business entities.

The conclusion is that by allowing the creation and operation of joint stock companies, the Soviet authorities tried to solve several problems at once: firstly, to ensure the possibility of establishing mixed joint stock companies, in which the state bodies should retain the leading role, while retaining a state monopoly on foreign trade, and secondly, to put spontaneous entrepreneurial activity under state control.

Key words: New Economic Policy, business partnerships, joint-stock company.

Потреби розвитку недержавного сектора економіки вимагають узагальнення та подальшого врахування досвіду правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання, їх взаємовідносин із державою. Особливого значення в цьому контексті набуває питання про правовий статус акціонерного товариства як найбільш складної організаційно-правової форми підприємництва. Розв'язання цього питання вимагає комплексного аналізу законодавства УСРР щодо створення та діяльності акціонерних товариств у період нової економічної політики.

Правовий статус акціонерних товариств в СРСР у період НЕПу в різних аспектах досліджувався в роботах І.Л. Брауде, Ю.П. Волосник, В.І. Касьяненко, С.Н. Ландкоф та ін. **Мега цієї статті** – виявити основні засади правового регулювання створення та діяльності акціонерних товариств в УСРР у період нової економічної політики.

Підприємницька діяльність акціонерних товариств (товариств на паях) була поширеною ще в дореволюційній Росії. Створення та діяльність господарських товариств у царській Росії вперше були врегульовані Указом Петра I від 27.10.1699 р. «Про складання купцями, як і в інших державах, торгових компаній...» [1]. Із прийняттям маніфесту від 1.01.1807 р. «Про даровані купецтву нові вигоди, відмінності, переваги та нові способи посилення та поширення торговельних підприємств» було законодавчо закріплено можливість створення декількох різновидів торговельних підприємств: повного товариства, яке мало об'єднувати підприємців-товаришів; товариства на вірі, що поєднувало участь «товаришів» і «вкладників», а також товариства по ділячках – аналог сучасного акціонерного товариства [2].

Подальший розвиток правового регулювання діяльності акціонерних товариств і суттєве зростання їх кількості пов'язується з виданням Положення про товариства по ділячках, або компанії на акціях від 6.12.1836 р. і X тому Зводу законів Російської імперії. Станом на кінець 1917 р. в Росії налічувалося 2990 акціонерних товариств із сумарним капіталом 6741,3 млн крб [3]. Незважаючи на надзвичайно високий рівень розвитку цивілістичної думки та юридичної техніки дореволюційної Росії, загальне поняття юридичної особи так і не набуло свого законодавчого закріплення в Російській імперії.

Проголошення в 1917 р. радянської влади призводить до поступового обмеження, а згодом – до повного викоринення акціонерного підприємництва. Спершу Декретом ВЦВК від 14.12.1917 р. було оголошено державною монополією банківську справу й націоналізовано всі комерційні банки та кредитні установи, щодо решти акціонерних товариств встановлено контроль за їхньою діяльністю; товариства були зобов'язані інформувати Держбанк про стан своєї каси й звітувати про видачу грошей. Незабаром, 28.06.1918 р., посилаючись на потребу в боротьбі з господарською розрухою, більшовики оголошують масштабну націоналізацію великих підприємств провідних галузей промисловості [4, с. 5–6]. Політика «воєнного комунізму», що мала місце в радянських республіках упродовж наступних років, повністю виключала існування акціонерного підприємництва.

Відбудова акціонерного підприємництва в УСРР стає можливою лише в процесі переходу радянських республік до нової економічної політики. Декретом РНК РСФСР від 23.11.1920 р. передбачалася можливість прискорення процесу відновлення продуктивних сил країни за допомогою залучення іноземних державних і комунальних установ, приватних підприємств, акціонерних товариств, кооперативів і робітничих організацій [5]. Положення Декрету підлягали безпосередньому застосуванню на території УСРР відповідно до постанови Всеукрревкому від 27.01.1920 р. «Про об'єднання діяльності УСРР і РСФФР» [6, с. 10].

Під час X з'їзду РКП(б) 8–16 березня 1921 р. у Москві, окрім питання про заміну продовольчої розкладки про-

довольчим податком, також розглядалося питання «про капіталістичне оточення», тобто про взаємовідносини радянських республік із капіталістичними країнами, насамперед Англією та Німеччиною. За результатами доповіді Л. Каменєва на X з'їзді РКП(б) була схвалена резолюція з'їзду, згідно з якою можливість нових, заснованих на довірних началах, відносин радянської республіки й капіталістичних країн мала бути використана, насамперед, для відновлення виробничих сил республіки [7, с. 454–480].

Першим радянським акціонерним товариством, статут якого було затверджено 1.02.1922 р., стало Акціонерне товариство внутрішньої та вивізної торгівлі шкіряною сировиною «Кожсырьє». Засновниками товариства виступили Народний комісаріат зовнішньої торгівлі, Вища рада народного господарства, Центрсоюз, а також підприємці П.Б. Штейнберг і В.І. Томінгас. На момент затвердження цього статуту радянське законодавство ще не містило норм, що регулювали б створення та діяльність акціонерних товариств, отже, цей статут у подальшому використовувався як зразковий під час заснування багатьох інших товариств [4, с. 12].

Створення та діяльність перших радянських господарських товариств були нерозривно пов'язані з прагненням радянської влади залучити іноземний капітал для відбудови радянського господарства. 15.02.1922 р. була утворена Комісія у справах про змішані товариства при Раді Праці й Оборони (надалі – РПО), що розглядала пропозиції про заснування торговельних, промислових і кредитних об'єднань за участю держави, а також акціонерних товариств усіх типів. Невдовзі Декретом РНК від 4.04.1922 р. «Про заснування Головного комітету у справах про концесії й акціонерні товариства при РПО» повноваження щодо розгляду й вироблення рекомендацій уряду із затвердження проєктів концесій і статутів акціонерних товариств були покладені на Головконцеском.

Питання щодо доцільності використання в роки періоду відбудови змішаних акціонерних товариств з участю іноземного капіталу в зовнішній торгівлі також стає предметом обговорення на XI з'їзді РКП(б). Актуальність цього питання пояснюється неможливістю заснування приватних експортно-імпортерних концесій через монополію зовнішньої торгівлі й необхідністю налагодження торговельних відносин з іноземними країнами. Інтерес радянської влади до змішаних акціонерних товариств того часу Ю.І. Кунах пояснює тим, що спосіб управління цими товариствами на паритетних засадах давав можливість запобігти ущемленню державних інтересів. Вигідний для держави був і метод нагромадження капіталу. Основний капітал утворювався з внесків держави та капіталістичних підприємців, причому урядові належав 51% усіх акцій. Уряд ніс відповідальність за результати господарсько-економічної діяльності товариств, зокрема за збитки, втрати, простої тощо [8, с. 56].

Виступаючи на XI з'їзді РКП(б), В.І. Ленін доводив перевагу та взаємовигідність акціонерних товариств порівняно з іншими державними капіталістичними формами господарства, розглядаючи їх за наявності монополії зовнішньої торгівлі як єдиний можливий зв'язок іноземного капіталу з радянською економікою. Безпосереднє керівництво організацією на території УРСР змішаних акціонерних товариств у зовнішній торгівлі, а також розроблення питань акціонування окремих її галузей у межах, дозволених законами й положеннями СРСР, покладалося на Уповноваженого Наркомзовнішторгу СРСР при Раднаркомі УСРР і відділі при ньому [8, с. 56].

23.06.1922 р. Українською Економічною Народою було затверджено статут змішаного товариства з обмеженою відповідальністю під назвою «Юготрав». Засновниками товариства виступили Уповноважений Народного комісаріату внутрішньої торгівлі й Українська рада народного господарства, які розподілили поміж собою 200 паїв, тоді

як інші 100 паїв могли бути розподілені між запрошеними до участі підприємствами, установами та приватними особами. С.Н. Ландкоф справедливо відзначає наявність у цього товариства ознак акціонерного товариства й пояснює, що форма й найменування товариства, так само, як і зміст його статуту, пояснюються відсутністю на той момент Цивільного кодексу УСРР [9, с. 27–28].

Із затвердженням РПО РСФРР Тимчасових правил про порядок затвердження та відкриття дій акціонерного товариства та про відповідальність засновників і членів правління (далі – Тимчасові правила) від 1.08.1922 р. нарешті була врегульована процедура реєстрації акціонерних товариств і вимоги до їх установчих документів [10]. Тимчасові правила містили вимоги про наявність не менше п'яти засновників, що мали підписати статут товариства, обов'язкове затвердження статуту товариства постановою РПО, публікацію статуту в Зібранні узаконень і розпоряджень Робітничого та селянського уряду. У статуті, згідно з Тимчасовими правилами, мали бути вказані мета та предмет діяльності товариства, його найменування, місцезнаходження правління, строк діяльності товариства (за умови заснування на визначений строк), розмір і порядок формування основного капіталу (не менше 100 000 золотих карбованців), номінальна ціна й порядок оплати акцій, органи управління акціонерним товариством і їх компетенція (загальні збори, правління, ревізійна комісія, рада), порядок звітності, порядок розподілу дивідендів і формування резервного капіталу.

Тимчасові правила від 01.08.1922 р. зобов'язували засновників залишити за собою в цілому не менше 1/10 частини випущених акцій без права відчужувати їх до затвердження звіту за другий операційний рік. Засновники також несли солідарну відповідальність протягом року з дня реєстрації товариства як перед товариством, так і перед окремими акціонерами за збитки, завдані товариству. Така відповідальність, зокрема, могла мати місце, якщо збитки завдані повідомленням неправдивих відомостей у підписних листах, оголошеннях про підписку або в представлених загальним зборам розрахунках, які стосуються розміру винагороди їм за працю й витрати із заснування товариства чи оцінки майна, переданого товариству засновниками.

Згідно з п. 8 Тимчасових правил акціонерне товариство з дня його реєстрації визнавалось юридичною особою й мало право в межах зазначених у його статуті цілей купувати й відчужувати всіма законними способами всякого роду майно, здійснювати операції й акти, укладати договори, позиватися та відповідати в суді від свого імені. При цьому радянське законодавство на момент затвердження цих Тимчасових правил ще не містило поняття юридичної особи. На думку О.С. Іоффе, свого реального прояву в скільки-небудь значних масштабах цей інститут не міг отримати доти, доки тривав процес заміни товарно-грошових відносин системою прямого централізованого розподілу. Але як тільки він поступився місцем протилежному процесові, цивільна правосуб'єктність останніх, закріплена вже, окрім окремих нормативних актів, у загальних нормах перших радянських цивільних кодексів, висувається в число найбільш істотних і значних проблем радянської цивілістичної теорії [11, с. 298].

Із прийняттям 16.12.1922 р. Цивільного кодексу УСРР [12], який був майже повною копією відповідного кодексу РСФСР, у республіці нарешті було законодавчо визначено поняття юридичної особи й окремі види господарських товариств. Юридичними особами визнавались об'єднання осіб, установи чи організації, що можуть набувати права та майно, вступати в зобов'язання, позиватися й відповідати на суді. Юридична особа повинна була мати затверджений, а в належних випадках – зареєстрований уповноваженим на те органом статут або положення. Визначені в законі види товариств, що мали на меті господарські

цілі, могли мати замість статуту товариський договір, зареєстрований у встановленому порядку. Правоздатність юридичної особи виникала з моменту затвердження статуту (положення), а в тих випадках, коли закон вимагав реєстрації юридичної особи, – із моменту цієї реєстрації.

Акціонерне (пайове) товариство було найбільш складною формою господарського товариства серед усіх передбачених Цивільним кодексом УСРР. Згідно зі ст. 322 ЦК УСРР воно засновувалося під особливим найменуванням або фірмою з основним капіталом, розподіленим на певне число рівних частин (акцій), за зобов'язання якого відповідало лише майном товариства.

Для заснування акціонерних товариств упроваджувалася дозвільний порядок, що вимагав затвердження статуту вищими органами державної влади; права юридичної особи акціонерне товариство набувало лише з моменту реєстрації в особливо встановленому порядку. До заснування акціонерного товариства допускалися всі необмежені у своїй правоздатності фізичні особи, а так само і юридичні, що можуть згідно з цивільними законами набувати права та майно, вступати в зобов'язання, позиватися і відповідати в суді. Засновниками акціонерних товариств також могли бути наркомати, місцеві ради робочих, селянських і червоноармійських депутатів, а також державні підприємства, переведені на початку господарського розрахунку, однак не дозволялося бути засновниками установам і підприємствам, які перебувають на державному забезпеченні.

Акціонерне товариство засновувалося на підставі статуту, що подавався засновниками через Головний Комітет у справах про концесії й акціонерні товариства на затвердження Української Економічної Ради, а в разі надання концесії – на затвердження Ради Народних Комісарів. Статут акціонерного товариства, поданий на затвердження уряду, мав бути підписаний не менш ніж п'ятьма засновниками.

Вимоги до змісту статуту акціонерного товариства в цілому наслідували зміст Тимчасових правил від 1.08.1922 р., поряд із цим містилася вимога про наявність у статуті постанов, що стосуються скликання загальних зборів, їх прав і права голосу акціонерів, а також порядок припинення діяльності товариства. До статуту акціонерного товариства дозволялося включати й інші положення, які не суперечать закону. Основний капітал акціонерного товариства не міг бути нижче 100 000 золотих карбованців, а ціна акції – не нижче 100 золотих карбованців. Постановою Української Економічної Ради про затвердження статуту акціонерного товариства згідно зі ст. 325 ЦК УСРР підлягала публікація у «Вістях» ВУЦВК, а сам статут друкувався в Зібранні узаконень і розпоряджень Робочо-селянського уряду України.

Поданню заяви про реєстрацію акціонерного товариства мали передувати дві загальні збори акціонерів – попередні та засновницькі. Якщо засновницькі загальні збори акціонерів визнавали товариство таким, що відбулося, то правління зобов'язане було негайно подати заяву про реєстрацію товариства до Головного Комітету у справах про концесії й акціонерні товариства при Українській Економічній Раді. Акціонерне товариство з дня його реєстрації визнавалось юридичною особою та мало право (у межах вказаної в статуті його мети) набувати та відчужувати всіма законними способами різного роду майно, не вилучене з обороту, учиняти правочини й акти, укладати договори, пред'являти позови та відповідати в суді від свого імені. Статуту акціонерних товариств розглядалися й затверджувалися Українською економічною нарадою (далі – УЕН) і потім реєструвалися в Наркомторзі УСРР. Закон зобов'язував усі акціонерні товариства (незалежно від форми власності) щорічно публікувати в пресі свої баланси й звіти про діяльність і встановлював кримінальну відповідальність за порушення цієї вимоги [13].

До публікації про реєстрацію товариства засновники товариства мали право вчиняти всі необхідні правочини та договори від імені акціонерного товариства, однак згідно зі ст. 339 ЦК УСРР за цими правочинами засновники підлягали особисто солідарній відповідальності перед контрагентами, якщо ці правочини не будуть затверджені чи погоджені загальними зборами, скликаними для заснування товариства, або одним із наступних зборів протягом шести місяців із дня реєстрації товариства. Також солідарна відповідальність засновників могла мати місце протягом року з дня реєстрації товариства як перед товариством, так і перед окремими акціонерами за завдані збитки. Зокрема, згідно зі ст. 340 ЦК УСРР, така відповідальність мала місце, коли збитки були завдані повідомленням неправильних відомостей у підписних листах, оголошеннях і підписці чи поданих загальним зборам розрахунках, які стосуються розміру їх винагороди за працю та витрат на заснування товариства чи оцінки майна, переданого товариству засновниками. Члени правління та ревізійної комісії, які допустили необережність під час перевірки дій засновників, підлягали солідарній відповідальності перед товариством, окремими акціонерами та кредиторами товариства за завдані їм збитки, якщо такі не можуть бути стягнені із засновників.

Органами акціонерного товариства були такі: а) загальні збори акціонерів; б) правління; в) ревізійна комісія; г) рада, якщо така передбачена статутом товариства. Загальні збори акціонерів визнавалися такими, що відбулися, якщо в них брали участь власники не менше однієї третьої частини основного капіталу. Рішення в загальних зборах постановлялися простою більшістю голосів. Водночас питання про зміну статуту, про збільшення чи зменшення акціонерного капіталу, про припинення та ліквідацію справ товариства, про випуск облігаційної позики, про злиття товариства з іншими акціонерними товариствами могли бути вирішені лише більшістю в дві третини поданих голосів, якщо при цьому на загальні збори з'явилися акціонери, які представляють не менше половини основного капіталу. Постанови про зміну статуту, якщо ними змінювалася сама мета товариства, могли бути прийняті більшістю в чотири п'ятих, якщо при цьому на зборах було представлено не менше трьох четвертих власників основного капіталу.

Правління акціонерного товариства мало складатися щонайменше з трьох членів (директорів) і від 1 до 3 кандидатів до них, які обиралися загальними зборами на строк не більше трьох років із числа акціонерів або сторонніх осіб. Директорами та кандидатами на цю посаду не могли бути особи, засуджені судом до позбавлення права вступати на державну службу (протягом дії такого вироку).

Правління завідує справами товариства і є його представником як на суді, так і у відносинах з органами уряду та з усіма іншими особами в усіх його справах. Члени правління товариства мали отримувати за свою працю винагороду, яка визначалася статутом або загальними зборами. Під час виконання своїх обов'язків члени правління повинні були проявляти необхідну турботливість. За збитки, завдані порушенням покладених на них обов'язків, вони відповідали як солідарні боржники перед товариством, а в разі неспроможності останнього – перед кредиторами товариства та перед окремими акціонерами.

На ревізійну комісію акціонерного товариства, згідно зі ст. 360 ЦК УСРР, покладалася перевірка щорічного звіту правління, каси та майна товариства в строки, способами та засобами на її розсуд, попередній розгляд усілякого роду кошторисів і планів товариства на наступний рік і взагалі ревізія всього діловодства, рахівництва та звітності товариства. Ревізійна комісія обиралася на один рік і складалася з трьох або більше акціонерів. Меншість акціонерів, які представляли не менше однієї десятої основно-

го капіталу, мали право вимагати обрання одного члена ревізійної комісії серед них.

Затвердження комвноторгом при РНК УСРР у листопаді 1923 р. статуту харківського торгово-промислового товариства «Товаро-кредит» започаткувало заснування першого в УСРР пайового торгово-промислового підприємства, в якому брав участь виключно приватний капітал. Його фундаторами виступили приватні підприємці й харківське товариство взаємного кредиту (ТВК). Основний капітал, що становив 100 тис. карб. золотом, був роздроблений на паї. «Товаро-кредит» мав проводити переважно комісійні операції, здійснюючи кредитування своїх клієнтів [14, с. 18].

Розглядаючи умови створення та діяльності акціонерних товариств у період нової економічної політики, можна дійти висновку, що радянська держава усіляко намагалася зберегти за собою значні важелі впливу на суб'єкти господарювання. Із цього приводу Ю.П. Волосник і М.Ю. Онацький справедливо зазначають, що радянська держава, прагнучи поставити під свій контроль стихійну підприємницьку активність, як один із шляхів регулювання підприємництва мала намір використати процес акціонування капіталу, переслідуючи при цьому й фінансові цілі. З іншого боку, у перші роки НЕПУ процес виникнення приватних акціонерних товариств відбувався дуже повільними темпами, насамперед через упереджене та навіть підозріле ставлення представників різних рівнів влади до цієї підприємницької форми об'єднання приватного капіталу. Тому в 1925–1926 р. по всій Україні нараховувалося лише 5, у 1926–1927 – 4, на 1 травня 1928 р. – 8, на 1 жовтня 1928 р. – 10, а на початку 1929 р. – 41 приватне акціонерне товариство [14, с. 19].

Окрім власних акціонерних товариств, в УСРР періоду нової економічної політики діяли українські філії змішаних акціонерних товариств у складі Російсько-німецького торговельного акціонерного товариства (Роснімторг), Російсько-австрійського торговельного товариства (Росавсторг), Російсько-австрійського торговельного акціонерного товариства (Ратаг) і договірної фірми «Західно-східне товарообмінне товариство». Радянським урядом за договором було передбачене відповідне право створення Головного правління в Москві та філій у великих містах, тож протягом 1923–1924 рр. центральні правління союзних змішаних акціонерних товариств відкрили в Харкові свої українські філії [7, с. 57].

Наприкінці 1920-х років радянська влада суттєво посилює свій регулюючий вплив на створення та діяльність приватних акціонерних товариств. Насамперед це виявилось у діяльності Наркомторгу УСРР, який починає обмежувати сферу діяльності, ринки збуту й рівень цін на продукцію приватних акціонерних товариств. Наочним прикладом таких обмежень стало включення до статуту приватного акціонерного товариства «Приватно-скот-м'ясо» спеціального пункту, в якому ринок збуту продукції товариства обмежується містом Харковом. Під час затвердження статуту приватного акціонерного товариства «Топбуд» (1929 р.) йому було заборонено торгувати дефіцитними будівельними матеріалами, а оквноторг дістав право встановлювати обов'язкові для «Топбуду» відпускні ціни на його продукцію [14, с. 20; 15].

Обмеження, що накладалися радянською владою на діяльність приватних акціонерних товариств, призвели до суттєвого погіршення їх становища. Упровадження надзвичайних методів управління у зв'язку з підготовкою до проведення індустріалізації призвели до припинення діяльності приватних акціонерних товариств упродовж 1928–1930 років. Ю.П. Волосник і М.Ю. Онацький зазначають, що багато харківських акціонерних товариств залишилися великими податковими боржниками перед державою: «Топбуд» заборгував місцевому окрфінвідділу 149 тис. карб., «Приват-скот-м'ясо» – 100 тис. карб.,

«Меблі» – 52 тис. карб., «Текстиль» – 23,7 тис. карб., причому наявна заборгованість усупереч чинному законодавству примусово стягувалася з акціонерів і керівників товариств [14, с. 21].

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що перехід УСРР до нової економічної політики згідно з рішеннями X з'їзду РКП(б) відкрив шлях для відновлення приватної підприємницької ініціативи. Радянська влада в Україні, шукаючи шляхи відновлення продуктивних сил за допомогою залучення іноземних державних і комунальних установ, приватних підприємств, акціонерних товариств, кооперативів і робітничих організацій, змушена була в короткий строк забезпечити законодавче регулювання створення та діяльності нових суб'єктів господарювання. Перше радянське акціонерне товариство «Кожсырьє», статут якого був затверджений на початку 1922 р., за відсутності належного законодавчого регулювання ґрунтувалося на договірних засадах і переслідувало мету відновлення зовнішньої торгівлі.

Дозволяючи створення та діяльність акціонерних товариств згідно з тимчасовими правилами про порядок затвердження та відкриття дій акціонерного товариства та

про відповідальність засновників і членів правління та нормами Цивільного кодексу УСРР, радянська влада намагалася вирішити відразу декілька завдань. По-перше, забезпечити можливість заснування змішаних акціонерних товариств, в яких керівну роль мали зберегти за собою державні органи, зберігаючи при цьому державну монополію на зовнішню торгівлю. По-друге, поставити під державний контроль стихійну підприємницьку активність.

Акціонерні товариства, на відміну від інших господарських товариств, які передбачалися Цивільним кодексом УСРР, характеризувалися наявністю основного (постійного) капіталу, що поділявся на певну кількість рівних частин (акцій або паїв), власники яких відповідали у справах товариства виключно в межах розміру своєї участі акціями чи паями в товаристві й не несли ніякої додаткової майнової відповідальності. Майно акціонерів за Цивільним кодексом УСРР відмежовувалося від майна акціонерного товариства, звільняючи акціонерів від звернення стягнень за борги товариства, однак це не зашкодило радянській владі примусово стягувати з акціонерів і керівників товариств податковий борг у процесі ліквідації товариств у 1928–1930 роках.

ЛІТЕРАТУРА

1. «О составлении купцами, как и в других государствах, торговых компаний...»: Указ от 27.10.1699 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1 (1649–1825). Т.3. – № 1706. – С. 653–654.
2. «О дарованных купечеству новых выгодах, отличиях, преимуществах и новых способах к распространению и усилению торговых предприятий»: Манифест от 1.01.1807 г. // Полное собрание законов Российской империи. – Т. XXIX. – Ст. 22418.
3. Шепелев Л.Е. Акционерное учредительство в России (историко-статистический очерк) / Л.Е. Шепелев // Из истории империализма в России. – М.–Л., 1957. – С. 148.
4. Касьяненко В.И. НЭП и акционерное предпринимательство в СССР / В.И. Касьяненко. – М.: Знание, 1991. – 64 с.
5. Декрет СНК от 23.11.1920 г. «Общие экономические и юридические условия концессий» // СУ РСФСР. – 1920. – № 91. – С. 484–485.
6. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1919–1920 рр. – Харків: Правительственная типография. Конторская улица № 21–23, 1921. – 790 с.
7. Протоколы X съезда РКП(б). – М.: Партийное издательство, 1933. – 954 с.
8. Кунах Ю.І. До питання про виникнення та діяльність українських філій змішаних акціонерних товариств у 1923–1925 рр. / Ю.І. Кунах // Український історичний журнал. – 1971. – № 3. – С. 56–61.
9. Ландкоф С.Н. Товарищество с ограниченной ответственностью на Западе и в СССР / С.Н. Ландкоф. – Харьков: Пролетарий, 1924. – 40 с.
10. Временные правила о порядке утверждения и открытия действий акционерного общества и об ответственности учредителей и членов правления: постановление СТО РСФСР от 01.08.1922 г. // СУ РСФСР. – 1922. – № 55. – Ст. 698. – Отдел первый.
11. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву. Из истории цивилист. мысли. Гражд. правоотношение. Критика теории «хоз. права» / О.С. Иоффе. – М.: Статут: КонсультантПлюс, 2003. – 781 с.
12. О введении в действие Гражданского Кодекса УССР: постановление ВУЦВК от 16.12.1922 г. // СУ УССР 1922 г. – № 55. – Ст. 780.
13. Тимчасові правила про порядок публічної звітності // Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – Народний комісаріат юстиції. – 4-е вид. – Харків: Друкарня УВО ім. М. Фрунзе, 1924. – № 31. – Ст. 229.
14. Коммунист: Орган ЦК и Харьк. окрком КП(б)У. – Харьков, 1923. – 14 ноября.
15. Волосник Ю.П. Приватнопідприємницькі товариства Харкова: виникнення та діяльність у роки НЕПу / Ю.П. Волосник, М.Ю. Онацький // Вісник НТУ «ХП». – 2015. – № 38(1147). – С. 14–23.
16. Статут Приватного торговельного акційного товариства «Топбуд» // Збірник Законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1929 р. / Народний комісаріат юстиції. – Харків: Укрголовліт, 1929. – Відділ 2. – № 23. – Ст. 108.